

Alo Jüriloo

Kenestä tulee terroristi?

Terroristi pyrkii luomaan pelkoa, järkyttämään turvallisuuden tunnetta ja lähettämään poliittisen viestin. Radikalisoitumiskehityksen saattavat laukaista vieraantuminen, ulkopuolisuuden tunne tai minäkuvan ja itsetunnon romahtaminen jonkin ulkopuolisen syyn vuoksi. Terroristiryhmään liittyminen voi vahvistaa identiteettiä, antaa elämälle tarkoituksen sekä tuoda kunniaa ja arvostusta ystävien silmissä. Terroristit ovat yleisesti ottaen varsin tavallisia ihmisiä. Vakavia psyykkisiä häiriöitä esiintyy enemmän yksinäisillä toimijoilla.

Terrorismi luo pelkoa ja järkyttää turvallisuuden tunnetta, mikä onkin terroriteon tarkoitus (latinan *terrere* tarkoittaa ”pelotella, aiheuttaa kauhua”). Teolla haetaan huomiota, pyritään psykologiseen vaikuttamiseen ja lähetetään poliittinen viesti. Kiinan Suuren ruorimiehen Mao Zedongin sanoin yhden ihmisen tappamisella voidaan vaikuttaa tuhansiin. Isis-järjestön äärimmäinen väkivaltaisuus on vienyt terrorismin tilanteeseen, jossa niin pieni ryhmä ei ole koskaan aikaisemmin aiheuttanut niin laajamittaista pelkoa.

Terrorismilla on pitkä historia. Mukana on ollut erilaisia toimijoita, ideologioita, uhreja ja tavoitteita. Yleisesti hyväksyttyä määritelmää terrorismille ei ole. Terroriteossa on piirteitä sekä väkivaltarikoksesta että sotilasoperaatiosta, ja terrori-isku on rikos jo rikoslainkin perusteella. Valtiot määrittelevät terrorismin hieman eri tavoilla, ja Yhdysvalloissa jopa valtion eri viranomaisilla on eri määritelmät terrorismille.

Yksi terrorismin määritelmä kuvaa sen ei-valtiollisten toimijoiden väkivallan käytöksi siviilejä kohtaan pelon lietsomiseksi ja poliittisten tavoitteiden saavuttamiseksi. Mukana on nationalistisia, äärioikeistolaisia, ääriivasem-

mistolaisia, ympäristöterroristisia ja uskonnollisia ryhmiä, mutta myös yksinäisiä toimijoita. Väkivallanteot palvelevat ryhmän ideologiaa, ja väkivaltaa kohdistetaan ryhmiin, usein puolustuskyyttömiin siviileihin.

Väkivaltainen ihminen

Venäläinen kirjailija Aleksandr Solženitsyn katsoi rajan hyvän ja pahan välillä kulkevan jokaisen ihmisen sydämessä. Pahimmissakin yksilöissä on ripaus hyvää, ja sama toisinpäin. Jokainen ihminen kykenee käyttämään väkivaltaa. Ihminen on ollut sängen väkivaltainen laji (1), mutta kyennyt vähentämään väkivaltaisuuttaan toisia ihmisiä kohtaan luomalla yhteiskunnan ja kulttuurin rakenteita.

Tie terroristin mielen ymmärtämiseen alkaa normaalin psyykkisen kehityksen ymmärtämisestä. Lapsi oppii psyykkisen kehityksen myötä vähitellen hallitsemaan suuttumustaan, eikä mielipaha enää aikuisena muutu heti toiminnaksi. Opimmekin pois väkivaltaisuudesta, emme väkivaltaisiksi. Tahallisen ja suunnitellun väkivallan osalta meidän täytyy ymmärtää myös sosiaalista kontekstia ja ihmisryhmi-

en psykologiaa. Yhdysvaltalaisen psykologin Philip Zimbardon sanoin olemme sitä, missä asumme, syömme, työskentelemme ja rakastamme (2). Hyvistä ihmisistä voi tulla pahoja, kun käyttäytymistä ohjaavat kontrollimekanismit vääristyvät, salpautuvat tai rikkoutuvat ulkopuolisten tekijöiden vuoksi.

Evoluutio on opettanut ihmisen muodostamaan ryhmiä selviytyäkseen. Samalla on syntynyt heimoja, klaaneja ja lahkoja, jotka ovat käyttäytyneet toisiaan kohtaan niin vihamielisesti kuin ne edustaisivat eri lajeja. Ihmisen aivoihin on rakennettu sisään syvän välittämisen, mutta samalla myös saalistamisen, puolustautumisen ja vieraiden pelon kyky. Aivojen kuvantamistutkimukset ovat osoittaneet, että ihonväriltään erilaisten henkilöiden näkeminen aiheuttaa mantelitulmakkeen aktivoitumisen ja pelkoreaktion (3). Luottamus oman ryhmän jäseniin syntyy helposti, mutta vieraisiin luottaminen on työn takana.

Kaikista kulttuuriin, historiaan ja uskontoon liittyvistä eroistaan huolimatta ihmiset ovat pohjimmiltaan kaikkialla samanlaisia. Samalla he kykenevät kaikkialla lähtemään mukaan väkivaltaiseen toimintaan. Ideologiat voivat asettaa vastakkain jopa samaan ryhmään kuuluvia ihmisiä ja saada ihmiset tappamaan toisiaan.

Identiteetti

Identiteetin kehittymisen kysymykset nosti 1950-luvulla esille yhdysvaltalainen psykologi Erik Homburger Erikson. Hän ymmärsi, että identiteetti voi ajan myötä muuttua. Hän kuvaili kahdeksaa eri vaihetta identiteetin kehityksessä, jonka hän katsoi jatkuvan vielä vanhuuteen asti.

Henkilökohtaisen identiteettimme ohella meillä on ryhmäidentiteetti, joka myös kehittyy ja muuttuu iän myötä. Hyvinvoiva henkilö saattaa kuulua moneen erilaiseen ryhmään. Hänellä voi olla työkavereita, perhe, tuttavita ja ystäviä harrastusten kautta. Hän saattaa kokea yhteenkuuluvuutta jonkin musiikkisuuntauksen, uskonnon tai urheilujoukkueen kannattajien kanssa.

Vieraisiin luottaminen on työn takana

Suurten ryhmien identiteettiä on tutkinut yhdysvaltalainen psykiatri Vamik Volkan. Hänen mukaansa monet elementit lapsen tulevaisuutta ryhmäidentiteetistä juurtuvat läheisten kautta jo varhain: ulkonäkö, kieli, ruoka, musiikki, tanssi, uskonnolliset tavat, myytit, sankarit, viholliset ja käsitykset historiallisista tapahtumista (4). Vanhemmat opettavat myös sen, mikä ”ei ole meidän”, mikä on ryhmälle vierasta. Näin syntyy käsitys ”meistä” ja ”heistä”, ”omasta” ja ”vieraasta”. Monet vanhat kansat ovat käyttäneet itsestään sanaa ”kansa” ja muista kansoista sanaa ”vihollinen”. Omaan ryhmään kuuluvan henkilön kärsimyksen näkeminen on tutkimusasetelmassa vähentänyt halukkuutta auttaa toiseen ryhmään kuuluvia ja lisännyt valmiutta vahingoittaa heitä (5).

Volkan kuvailee ryhmäidentiteetin kerrosta löysänä ja telttamaisena. Kuvitelkaa joukkoa isoja, värikkäitä, runsaasti koristeltuja telttoja. Teltta suojaa ryhmää ja luo me-tunteen. Johtaja pitää pylvään lailla telttaa pystyssä ja tarjoaa suojaa ryhmään kuuluville. Telttojen koristeet kertovat ryhmän kulttuurista, uskonnosta sekä ryhmää määrittelevistä traumaista ja saavutuksista. Ylpeys ryhmän saavutuksista ja usein myös tieto keskeisistä traumaista siirtyvät yli sukupolvien. Joskus yksittäiset voimakkaat johtajat, kuten Vladimir Lenin, Mao Zedong, Kemal Atatürk ja Mahatma Gandhi, ehkä Osama bin Ladenkin, ovat kyenneet muuttamaan telttakankaan symboleita, ryhmäidentiteettiä ja koko maailmaa.

Trauma ja identiteetti

Yhteisöjen kokemat nöyryytykset pysyvät aktiivisina pitkään, ja niitä kokeneet vanhemmat siirtävät lapsiinsa monenlaisia toiveita ja tehtäviä. Mukana saattaa olla toiveita kostosta ja kunnian palauttamisesta, mutta lapset voivat myös joutua kantamaan traumaan liittyviä tunteita itsessään, jos vanhemmat ovat kyvyttömiä niitä käsittelemään (6). Sodista palanneilla on paljon psyykkisiä vaurioita, joihin tarvitaan hoitoa. Myös muuttaminen toiseen maahan on aina jossain määrin traumaattinen, identiteettiä

koetteleva kokemus, ja sopeutumista uuteen maahan voidaan verrata uuteen itsenäistymiskehitykseen. Erityisen vaikea tehtävä tämä on nuorille pakolaisille, joiden oma aikuistumiskehitys on vielä kesken. Tätä tilannetta on pidetty sureaktion mallina. Jos trauma on hyvin vaikea, ei yksi sukupolvi aina kykene täyttämään vanhempiensa odotuksia, ja trauma kantautuu eteenpäin seuraaville sukupolville.

Kun uhri-ideologian Pandoran lipas avataan, voivat seuraamukset olla tuhovoimaltaan arvaamattomia. Karismaattinen ja tuhoava johtaja voi viedä kunnian palautusta lupaavan propagandan sokaiseman kansansa tuhoon. Tie koston alkaa uhrimyytin rakentamisesta, kun epäoikeudenmukaisuuden kokemukselle täytyy löytää syyllinen (**TAULUKKO**). Ihmisten tappaminen ja kokonaisten kansanryhmien tuhoaminen muuttuu helpommaksi, jos uskoo muiden olevan rottia, käärmeitä tai sikoja. Tämä ei ole tuttua vain natsi-Saksasta. ”Kafirin (väärauskoisen) veri on sinulle halal (sallittua), anna sen vuotaa”, kirjoitettiin Isisin propagandalehden Rumiyaan huhtikuun numerossa.

Balkanin sota ja kalifaatti

Serbian presidentti Slobodan Milošević käytti vastakkainasettelun lietsomiseen Kosovon taistelua, joka käytiin kristittyjen serbien ja ottomaanien välillä vuonna 1389. Hän aktivoi 600 vuotta vanhan trauman hakeakseen koston ja ottaakseen takaisin sen, ”mikä kuuluu meille”. Myyttinen käsitys serbialaisesta ryhmäidentiteetistä oli säilynyt myös kommunistivallan aikana. Prinssi Lazar, jonka myytti oli kasvanut ristiinnaulitun Jeesuksen mittoihin, kaivettiin haudasta, ja hänen arkkuaan kierrätettiin ympäri Serbiaa. Pidettiin jumalanpalveluksia. Poliitikkojen puheet muuttuivat vihapuheiksi. Kansaa alkoi kokea, että tappio oli tapahtunut vasta eilen. Taistelun 600-vuotispäivänä 28.6.1989 Milošević laskeutui taivaasta helikopterilla Kosovo Poljen taistelupaikalle kuin uudelleensyntynyt Lazar. Näyttämö hyökkäykselle muslimelle ja vastaan oli luotu.

Al-Qaidan perustaja Osama bin Laden vetosi kolmeen historialliseen traumaan, joilla hän oikeutti hyökkäystä Yhdysvaltoja ja sen liittoi-

TAULUKKO. Vamik Volkanin kuvaus tuhoavan ja sotaan johtavan ryhmäidentiteetin rakentamisesta.

Johtaja luo kokemuksen, että ryhmä on joutunut toisen vihamielisen ryhmän tai jonkin suuren onnettomuuden uhriksi.

Johtaja aktivoi tarkoitukseen sopivan historiallisen trauman.

Johtaja vahvistaa me-tunnetta.

Johtaja vähättelee vastustajiaan ihmisarvon riistoon asti.

Johtaja lietsoo koston oikeuttavan asenteen tai herättää henkiin jonkin aikaisemman tuhoavan ideologian.

laisia vastaan. Ensimmäinen oli Yhdysvaltojen tuki Israelin taisteluille palestiinalaisia vastaan. Toinen olivat sanktiot Irakia vastaan ja irakilaisien lasten kärsimys. Kolmas oli Yhdysvaltojen sotilaallinen läsnäolo Saudi-Arabiassa, jossa sijaitsevat muslimille pyhät paikat Mekka ja Medina.

Bin Laden aktivoi vielä yhden aikaisemmankin trauman. Hän puhui islamilaisen maailman joutumisesta kristittyjen sorron alle 80 vuotta sitten. Yhteys ottomaanien imperiumin romahkamiseen ja Turkin tasavallan syntyyn Atatürkin johdolla oli ilmeinen. Kalifaatin palauttamisen tavoite antoi oikeutuksen murhata ”väärauskoisia”, jotta syntyisi elintilaa islamilaisen maailman laajenemiselle. Kalifaatti antoi yksinäisyydestä ja elämän merkityksettömyydestä kärsiville vahvan identiteetin, ystäviä ja päämäärän. Osaman poika Hamza on myöhemmin sanonut: ”Minut on taottu teräksestä. Elän vain pyhää sotaa varten.”

Terroristin profiili

Nykyään tiedämme, että tyypillisen terroristin profiilia ei ole, samoin kuin ei ole tyypillisen kouluampujan profiiliakaan. Kyseessä on ryhmä varsin erilaisia ihmisiä, jotka eivät yleensä ole psyykkisesti vakavasti sairaita. Eräässä ekstremisteihin kohdistuneessa tutkimuksessa päädyttiin siihen, että kyseessä on ryhmä hyvin tavallisia ihmisiä, jotka ovat viettäneet hyvin tavallista elämää.

Yhdysvaltain keskustiedustelupalvelu CIA:n palveluksessa työskennellyt yhdysvaltalainen psykiatri Marc Sageman tutki 172 jihadistia ja

päätyi siihen, että he eivät kärsineet taloudellisesti ahdingosta eivätkä olleet erityisen vihaisia tai hartaita uskovaisia (7). Suurella osalla oli keskiluokkainen tausta. He olivat kasvaneet hyvissä perheissä ja saaneet koulutusta, ja heillä oli positiivisia uskonnollisia arvoja. Mitään vakavia psyykkisiä häiriöitä tai traumaattisia kokemuksia Sageman ei heillä todennut. Monet myöhemmin tehdyt tutkimukset ovat tukeneet näitä löydöksiä. Impulsiiviseen aggressiivisuuteen taipuvaiset henkilöt eivät näytä ajautuvan terroristeiksi. Terroriteko edellyttää kykyä tehdä harkittuja ja huolellisesti suunniteltuja tekoja, mikä tarkoittaa myös kykyä viettää päällisin puolin tavallista ja normaalia elämää.

Sageman kiinnitti kuitenkin huomiota vieraantumisen ja ulkopuolisuuden tunteisiin. Tie terroristiryhmään liittymiseen kulki ystävyystymisen ja samaistumisen kautta. Uskonnollisten asenteiden voimistuminen johti väkivaltaisen ideologian omaksumiseen. Sosiaaliset siteet, ystävien emotionaalinen tuki ja ryhmäidentiteetin muodostuminen olivat tässä prosessissa keskeisiä.

Samaa on myöhemmin omissa tutkimuksissaan todennut ranskalais-yhdysvaltalainen antropologi Scott Atran: islamisteilla on kyllä vahva vakaumus maailman muuttamisesta ja pelastamisesta, mutta keskeisiä eivät ole Koraani tai uskonnolliset opetukset vaan tekojen kautta saavutettu kunnia, arvostus ja asema omien ystävien silmissä. Jihad ("pyhä sota") tuntuu veljelliseltä, jännittävältä ja mahtavalta, antaa tyhjyyden tunteen tilalle tunteen vahvuudesta ja voittamattomuudesta. Merkityksettömältä tuntuneelle elämälle syntyy päämäärä.

Psykopaattisia piirteitä, kuten tunnekyllmyyttä ja myötätunnon puuttumista saattaa esiintyä terroristeilla jossain määrin, mutta kokemus on osoittanut, että epäluotettavuutensa takia psykopaatteja ei kannata rekrytoida vakoojiksi, kiduttajiksi tai itsemurhapommittajiksi. Terroristin maailmankuva voi olla dogmaattinen ja utopistinen, mutta kyse ei ole niinkään moraalin puuttumisesta vaan periksiantamattoman jäykästä moraalikäsityksestä, jolla oikeutetaan

väkivaltaa eri tavalla ajattelevia henkilöitä kohtaan.

Yksinäiset toimijatkin ovat erilaisia ihmisiä, mutta vakavien mielenterveyshäiriöiden esiintyvyys on heidän joukossaan suurempi. Suomessa vuonna 2014 Helsingin yliopistoon suunnitellun iskun tekijä todettiin syynta-keettomaksi ja määrättiin psykiatriseen hoitoon. Yksinäiset toimijat välittävät usein viestin aikomuksistaan, ja palvelujärjestelmän onkin syytä ottaa omaisten huolestuneet yhteydenotot vakavasti.

Riski liittyä terroristiryhmään ei ole suurin kaikkein köyhimpien tai väkivaltaisimpien joukossa, vaan niiden, jotka ovat torjuttuimpia, yksinäisimpiä ja vieraantuneimpia. Riskiryhmässä ovat nuoret, joiden aivojen kypsyminen on vielä kesken sekä ne, joiden minäkuva ja itsetunto ovat romahtaneet jonkin stressitekijän takia. Tämä saattaa tarkoittaa työpaikan menettämistä, vakavaa sairastumista, lähiomaisten kuolemaa tai jotakin muuta sellaista tapahtumaa, joka suistaa ihmisen henkilökohtaiseen kriisiin.

Historia on osoittanut, että itsestään epävarmojen ja elämäänsä tyytymättömien ihmisten ohjaaminen on pelottavan helppoa, ja Isisin rekrytoijat tietävät tämän hyvin. Kun koulutettujen terroristien al-Qaida valitsi jäsenensä huolellisesti ja omasta tuttavapiiristään, on paljon tykinruokaa tarvitseva Isis haalinut joukkoihinsa kouluttamattomia, monenlaisissa vaikeuksissa olevia henkilöitä ja kelpuuttanut mukaan rikollistakin ainesta. Internetin aikakaudella on syntynyt uusia mahdollisuuksia katkeruuden ja vihan kanavoimiseksi ja samanhenkisen seuran etsimiseksi. Internetistä ei ole vaikeaa löytää propagandalehtien Dabiqin tai Rumiyahein viimeisintä numeroa tai hakea ohjeita pommin valmistamiseksi.

Terrorismin loppu

Terroriteot ilmeisesti jatkuvat niin kauan kuin ihmiset jatkavat yhteiskunnan johtamista, mutta osa teoista voidaan estää. Tiedustelu on erittäin tärkeä terrorismin vastainen keino. So-tilaallisen voiman käyttö ei saa olla yliampuvaa.

Jihad antaa päämäärän merkityksettömältä tuntuneelle elämälle

Terroristiryhmän johtajan vangitseminen vaikuttaa olevan jopa johtajan tappamista vaikuttavampi keino. Kaikki terroristiryhmät hiipuvat ajan myötä, tosin uskonnolliset ryhmät ovat sitkeimpiä.

Euroopassa tehdään terrorisminvastaista työtä monella rintamalla. Haagissa sijaitsee kansainvälinen terrorisminvastainen keskus, ja Euroopan komissio on perustanut radikalisoitumisen vastaisen verkoston. Ekstremismistä irtautuvat saavat Suomessa apua Helsingissä ja Kuopiossa toimivasta Aggredi-ohjelmasta sekä Vuolle Setlementin Radinet-kuntoutuksesta (8). Keskusrikospoliisilla on uhka-arvioryhmä ja Helsingin poliisilla ehkäisevän työn ryhmä. Vantaan vankilasta käynnistynyt radikalisoitumisen vastainen ohjelma on otettu laajasti käyttöön vankeinhoidossa. Oikeuspsykiatrit ja oikeuspsykologit ovat perustaneet asiantuntijaverkoston koordinoimaan riskinarvioinnin ammattilaisten työtä.

Aikaisemmat riskinarvointiin kehitetyt menetelmät eivät osoittautuneet soveltuviksi terroristien arvioimiseen, koska kahdella kolmasosalla väkivaltarikoksen uusimiseen liittyvistä riskitekijöistä ei ollut merkitystä terroriteon riskin kannalta. Hollannissa kehitettiin kanadalaisen yhteiskuntatieteilijän Elaine Pressmanin johdolla täysin uusi arviointimenetelmä,

VERA-2R, joka sisältää 34 riskitekijää (9). Menetelmä edellyttää koulutusta sekä perehtyneisyyttä terrorismiin ja riskien arviointiin. Se on käyttökelpoinen vankiloissa, jotka ovat radikalisoitumisen kannalta erityisen riskialttiita paikkoja. VERA-2R auttaa myös kuntoutussuunnitelman laatimisessa radikalisoituneelle henkilölle.

Lopuksi

Ongelmien varhaiseen tunnistamiseen, syrjäytymisen ehkäisyyn, oikea-aikaiseen psykiatriseen hoitoon ja pakolaisten kotouttamiseen tulee panostaa. Koulutetut, työssään menestyvät, harrastuksiin osallistuvat ja asuinmaassaan viihtyvät kansalaiset ovat paras tae terroristiryhmän houkutusia vastaan. On saatu joitakin viitteitä siitä, että muslimien säännölliset käynnit moskeijassa vahvistavat heidän ryhmäidentiteettiään ja vähentävät heidän riskiään joutua Isisin rekrytoijien vaikutusvaltaan. On myös osoitettu, että kun ihmisille selitetään, etteivät islamistit edusta kaikkia muslimeja, vähenevät muslimeihin kohdistuvat kollektiiviset syytökset voimakkaasti (10). Kulttuurin rikkaudella on terrorismin ehkäisyssä enemmän merkitystä kuin yhteiskunnan aineellisella menestyksellä. ■

ALO JÜRILOO, ylilääkäri

Psykiatrinen vankisairaala, Vantaan yksikkö

KIRJALLISUUTTA

1. Goméz JM, Verdú M, González-Megías A, ym. The phylogenetic roots of human lethal violence. *Nature* 2016;13:233–7.
2. Zimbardo P. The Lucifer Effect. Rider Books 2007, s. 551.
3. Cunningham WA, Johnson MK, Raye CL, ym. Separable neural components in the processing of black and white faces. *Psychol Sci* 2004;15:806–13.
4. Volkan V. Killing in the name of identity. Pitchstone Publishing 2006, s. 307.
5. Bruneau EG, Dufour N, Saxe R. Social cognition in members of conflict groups: behavioural and neural responses in Arabs, Israelis and South Americans to each other's misfortunes. *Philos Trans R Soc Lond B Biol Sci* 2012;5:717–30.
6. Volkan V. Immigrants and refugees. Karnac Books 2017, s. 118p.
7. Sageman M. Understanding terror networks. University of Pennsylvania 2004, s. 232.
8. Koivunen K. Suomen nuoret jihadistit. Into 2016, s. 248.
9. Pressman E, Flockton J. VERA-2R: measuring the likelihood of violent extremist action in prison. The Netherlands Institute of Forensic Psychiatry and Psychology (NIFP) 2016, s. 66.
10. Bruneau E. Understanding the terrorist mind. *Cerebrum: The Dana Forum on Brain Science* 2016;2016, cer–13–16.